

Kryssjakt: Självpresentationer och grupptillhörighet i fågelskådares berättelser om drag på åtråvärda arter

Susanne Nylund Skog
Institutet för språk och folkminnen
Dialekt- och folkminnesarkivet i Uppsala
susanne.nylund.skog@sofi.se

Denna artikel tar sin utgångspunkt i en aspekt av fågelskådning; jakten på sällsynta arter. Att snabbt ta sig till en plats för att se en sällsynt art (en raritet) kallas i fågelskådarkretsar för att dra och om många drar samtidigt skapas ett drag. Eftersom fåglar är oförsägbare varelser som utan förvarning kan röra sig från en plats till en annan, behöver också skådaren på jakt efter rariteter vara i ständig beredskap för att omedelbart ge sig av på snabba och strapatsrika resor. I fågelskådarkretsar florerar otaliga historier om fågelskådare som för att få se rariteter, eller arter de ännu inte sett, lämnar allt och hals över huvud ger sig av.

Med utgångspunkt i sådana berättelser om drag vill jag lyfta fram och diskutera centrala teman i fågelskådandets praktik. Syftet är att med fokus på relationen mellan berättelse och sammanhang undersöka de funktioner och betydelser berättelserna har i fågelskådarkretsar. Materialet utgörs av samtalsintervjuer, litteratur och tidskrifter om fågelskådning, samt svar på en internetbaserad frågelista.

I artikeln framgår att berättelser om drag fungerar som grupp- och självpresentationer där skådares rykte regleras. Berättelserna är på så vis ett slags hårdvaluta och entrébiljetter till gemenskapen i fågelskådarkretsar.

KRYSSJAKT: SJÄLVPRESENTATIONER OCH GRUPPTILLHÖRIGHET I FÅGELSKÅDARES BERÄTTELSER OM DRAG PÅ ÅTRÅVÄRDA ARTER

Denna artikel tar sin utgångspunkt i en aspekt av fågelskådning; jakten på sällsynta arter. Att snabbt ta sig till en plats för att se en sällsynt art (en raritet) kallas i fågelskådarkretsar för att dra och om många drar samtidigt skapas ett drag. Eftersom fåglar är oförsägbare varelser som utan förvarning kan röra sig från en plats till en annan, behöver också skådaren på jakt efter rariteter vara i ständig beredskap för att omedelbart ge sig av på snabba och strapatsrika resor. I fågelskådarkretsar florerar otaliga historier om fågelskådare som för att få se rariteter, eller arter de ännu inte sett, lämnar allt och hals över huvud ger sig av. Några handlar om brudgummen som lämnar bruden vid altaret, andra om skådaren som hyr ett flygplan för att på snabbast möjliga sätt ta sig till platsen där rariteten rapporterats ha setts och ytterligare andra som beskriver skådare som avbrutit middagar, kärleksstunder och viktiga möten i jakten på fåglar (Cocker 2002:59, Friman 2011: 62-64, Sund 2010:55-56). Denna artikel handlar om sådana historier, berättelser om drag.

Jag satt i bilen direkt efter första larmet. Min första tanke var att åka till Domsten, men när det första larmet kom var jag vid Lomma och hamnade av en tillfällighet bakom en kryssarbil. Det var tur för jag hittar dåligt i Lomma. Vi sprang ner och satte oss bakom en röd stuga. Först missade vi den när den gick söderut och larmades från helikopterplattan. Så hittade vi en långvingad fågel långt ut som vi trodde var den, men jag spanade för säkerhets skull av stranden och där kom den plötsligt alldeles intill kanten (*Road Runner* nr 3, 2007:62).

Detta berättar Johannes Tallroth från Skivarp för tidningen *Road Runner* när han får frågan om vad han gjorde när den mindre albatrossen larmades 2007. Det var, skriver tidningen, ”tredje gången någonsin”, som en albatross ”sände chockvåg genom Kryssarsverige”.

Vad handlar Johannes berättelse om? Vem berättar historier som Johannes och när? Med utgångspunkt i berättelser om drag vill jag lyfta fram och diskutera centrala teman i fågelskådandets praktik. Vilka är huvudpersoner i berättelser om drag? Vilka är berättelsernas poäng och poängen med att berätta dem? Syftet är att med fokus på relationen mellan berättelse och sammanhang undersöka de funktioner och betydelser berättelser om drag har i fågelskådarkretsar. Materialet utgörs av samtalsintervjuer, litteratur och tidskrifter om fågelskådning, samt svar på en internetbaserad frågelista.¹

Berättelser om drag berättas oftast som personliga erfarenhetsberättelser, en genre där, som namnet anger, personliga erfarenheter omvandlas till berättelser. Personliga erfarenhetsberättelser är sammanhängande avgränsade framställningar med någon form av komplikation, vilka kategoriserar, strukturerar och ger betydelse åt personliga upplevelser (Nylund Skog 2003:15). Erfarenhetsberättelser skildras oftast i första person med berättaren själv som huvudaktör (Stahl 1989:12). Genren kom ganska sent i humanvetenskapens historia att intressera forskare. Idag är dock studierna många. Till skillnad från de genrer som tidigare väckte mest forskningsintresse, som till exempel gåtor, ordspråk, sagor och sägner, är personliga erfarenhetsberättelser mycket kontextberoende. Personliga erfarenhetsberättelser är lika noggrant placerade i sammanhanget som de är noggrant berättade, påpekar Barbara Allen

---

¹ Listan lanserades på webben i februari 2012 och i september hade den inbringat 167 svar. Fyrtionio av svaren var från kvinnor och medelåldern på dem som svarade låg runt sextio år, men även flera personer födda på 1970-, 1980- och 1990-talet svarade. Endast en handfull utlandsfödda personer svarade på frågelistan.

(1990:237). Detta är tydligt när det gäller berättelser om drag, de är en del av sammanhanget där de berättas, samtidigt som de också refererar till detta sammanhang. I artikeln vill jag resonera kring berättelserna som självpresentationer, men också som gruppsammanhållande. Jag menar att berättelser om drag i fågelskådarkretsar är ett slags hårdvaluta och fungerar som grupp- och självpresentationer där skådares rykte regleras och som entrébiljetter till gemenskapen i fågelskådarkretsar.

RAPPHÖNOR OCH KRYSSJÄGARE

Innan jag återvänder till Johannes berättelse om draget på den mindre albatrossen 2007 vill jag i korthet beskriva gruppen fågelskådare och samtida fågelskådande. I Sverige har fågelskådning en lång historia med rötter i Carl von Linnés vetenskapliga gärning. De tidiga fågelskådarna sköt sina byten för att kunna granska och artbestämma dem. Idag har geväret ersatts av kikaren och fågelskådning är en fritidssysselsättning där artbestämning endast utgör en liten del av aktiviteten. Utöver ornitologins naturvetenskapligt motiverade fågelskådning finns det i Sverige en väletablerad tradition av föreningar och organisationer som aktivt värnar fågellivet och som kombinerar fågelskådning med ringmärkning och kartläggning av fåglar. Några skådar fåglar för naturupplevelsens skull, andra för den sociala gemenskapen och ytterligare andra samlar på sedda arter och tävlar med varandra.

Under det senaste årtiondet har dock fågelskådningen förändrats och blivit alltmer ”trendig”. Den tidigare ”nördstämpeln” håller på att tvättas bort och bilden av fågelskådaren som en äldre kakiklädd man börjar ge vika för en mer brokig bild av de som skådar fågel. Fågelskådning ökar också mest bland kvinnor. Ett nätverk för kvinnliga skådare, *Rapphönan*, har skapats, det ordnas fågelskådarresor för endast kvinnor och kvinnors fågelskådande uppmärksammas medialt på många håll.

En tredjedel av de 167 svaren på Dialekt- och folkminnesarkivets nätbaserade frågelista om fågelskådning är från kvinnor. Där, liksom i intervjuer, framkommer dock att det ökade intresset för fågelskådning bland kvinnor inte hindrar att många kvinnor upplever fågelskådning som en utpräglad manlig sysselsättning (se t ex DFU 39409 och 39412). Det ökande intresset, och den större andelen skådande kvinnor till trots, är fågelskådning således alltjämt en utpräglad manlig sysselsättning, som engagerar en välutbildad vit medelklass i övre medelåldern (Liep 2001, Sund 2010:55).

Även den förändrade teknologin har satt sina spår inom fågelskådningen. Idag har fågelskådare tillgång till allt bättre kikare, färdmedel, datoriserade rapportsystem och mobiltelefonbaserade larmsystem. Detta har gjort att allt fler skådare har möjlighet att se allt fler arter och kryssa av dessa på sina artlistor.

När man skådar fågel tar man sig till en så kallad fågelokal med kikare (oftast en liten handkikare och en stor så kallad tubkikare) och inväntar fåglar. Lokal är en allmän beteckning på ett visst mindre område. I fågelskådarsammanhang är en lokal ofta likvärdig med en biotop. På många fågellokaler finns fågeltorn som erbjuder bra sikt. Där ställer man upp sin tubkikare, spanar aktivt av horisonten och omgivningen med sin handkikare och inväntar fåglar. Detta sker oftast på morgontimmarna när fåglar är som mest aktiva. I en intervju från 1994 beskriver fågelskådaren Susanne det så här:

Man åker och tittar på vadarfåglar. Man åker då och tittar på havsfågel, eller man åker till ett skogsparti, där man vet att det finns en viss typ av fågel, och då på

vintern åker man och tittar på örnar och då vet man var de finns och sedan är det flyttfågelsträcket på hösten. (LUF M 21938:37)

Under tre månader rör sig (sträcker) 100 miljoner småfåglar över Sverige. Fågelsträck är en allmän benämning på fåglarnas flyttning, som är av stort intresse för skådare och anger lokaler för fågelskådning. Som framgår av citatet ovan så bör en fågelskådare känna till vilka fågelarter som förväntas befinna sig var och när.

Många fågelskådare för listor över arter de sett. De kan föra listor över arter de sett under en säsong, på en plats eller under sin livstid. Det finns Sverigelistor, livslistor, tomtlistor, landskapslistor, stadslistor, årslistor, dagslistor med flera. När skådaren ser en fågelart för första gången så kryssar hon eller han av den på listan eller listorna. En del fågelskådare ägnar mycket energi åt sina listor och jagar nya kryss. Dessa skådare kallas av andra skådare för kryssare, hårdskådare eller kryssjägare. Fågelskådaren och författaren Lars Sund skriver att ”okunnigt folk använder termen kryssare eller bongare för fågelskådare i allmänhet, men alla skådare är nödvändigtvis inte kryssare” (2010:34, se även Friman 2011:72). Det är alltså en viss typ av fågelskådare som är kryssjägare.² Fågelskådaren och konstnären Bo Melin säger i Sveriges radio P4 att det är de som ”har dragmackor i kylan”. På samma sätt som gravida har en väska packad och är i ständigt beredskap att åka till BB, har kryssjägare smörgåsar redo i kylan i väntan på ett larm. Det gäller att kunna dra direkt.

Flera kryssjägare, och andra skådare, har därför ett mobiltelefonbaserat larmsystem (BMS) där de får veta om en sällsynt art, en så kallad raritet, setts någonstans. Ett sådant larmsystem hade tydligen Johannes när han fick veta att den mindre albatrossen fanns i närheten av Lommabukten. Larmsystemet bygger på att observatören av en sällsynt fågel knappar in ett meddelande på sin telefon, om vad, var, när och hur han eller hon sett, varefter detta simultant skickas till de 1600 (2011) abonnenterna. Att snabbt ta sig till en plats för att se en sällsynt art, som Johannes gjorde, kallas att dra och om många drar samtidigt skapas ett så kallat drag, enligt logiken ju sällsyntare fågel ju större drag. Ju sällsyntare fågel ju större ”chockvågor genom Kryssarsverige”.

DUDEK, DEN FÖRSTE

Vilka är det då som åker på drag och berättar om det? I svaren på den internetbaserade frågelistan är det främst de yngre männen som berättar om drag. Det är kanske inte förvånande med tanke på att de har mer tid till förfogande och att de inte har andra åtaganden som hindrar dem från att släppa allt och resa iväg på jakt efter en fågel. Å andra sidan har de inte lika stor erfarenhet av att åka på drag som de äldre skådarna har.

De unga männen åker inte bara på drag oftare än de äldre och berättar om det oftare, de (och kvinnorna) berättar även mer detaljerat än de äldre männen. I det följande ska jag resonera kring formen på berättelser om drag. Jag tar då min utgångspunkt i en berättelse i en av de unga männens svar på frågelistan.

Jag och pappa hade bestämt på kvällen att vi påföljande dag skulle åka ner till Nyköpingstrakten där en drös rariteter setts till de senaste dagarna. Så på lördagsmorgonen, innan vi åker, ser vi larret: härfågel vid Tullgarns slott, nästan precis på vägen mellan Stockholm och Nyköping. Vi kör dit, råkar åka in lite fel på

---

² Termen kryssjägare skapar också associationer till fågelskådningens tidiga historia då fåglarna först dödades med gevär för att sedan artbestämmas (Lundquist 2013, Moss 2005).

någon väg, tror att vi kanske missar den... men så kommer ett *nytt larm*, just då! På någon minut är vi på rätt plats, där några bilar redan står längst vägen. Jag hoppar ut först, rusar fram till första bästa tub och frågar om jag får ta en titt. Och där är den. Härfågeln, Dudek, den befvädrade fjärilen, den episka, magiska, häftiga, storslagna och alldeles underbara fågelart framför alla andra. Den går på gräset ett par hundra meter bort, och ses som ganska liten i tuben; ingen kanonobs. Likväl var min lycka så enorm, och jag trodde inte det var sant. Sedan började den flyga - men det är oklart om det var den jag såg då jag försökte följa den - och den landade sedan på samma grusväg vi nyss åkt på! Jag kollade i vår egen tub som pappa ställt upp tidigare, och när jag ser den vandra där på vägen... det är ett av de mest magiska ögonblicken i mitt liv. Den går så lite bortåt, och en bil närmar sig. Härfågeln flyger upp, försvinner in mot en trädrida där vi snart upptäcker den och ser den lite dold. Vi är emellertid mer än nöjda och drar vidare mot Nyköping. En upplevelse för livet rikare. (DFU 39404:115)

Leo, som är född 1995, berättar här om första gången han såg en härfågel. Leos berättelse är svar på uppmaningen att berätta om ett eller flera fågelskådartillfällen som varit viktiga. Många av svaren på denna uppmaning har fått formen av berättelser om drag. I sin kortaste form är det endast kombinationer av art och årtal eller av art och plats, till exempel: ”Uggle/spetttur i Uppland med STOF /.../ Kryss på lavskrika Grövelsjön sommaren 2011 (DFU 39404:48). Själva resan till platsen är ibland instucken i svaret: ”Rostgumpad törnskata Stora Karlsö (Flyg, bil och båt, tog 3 timmar Sthlm till till X) (DFU 39404:77). Friman påpekar att fågelskådare delar en kollektiv minnesbank vilket gör att det vanligtvis räcker att nämna en art och ett årtal ”för att de övriga ska få något vått i blicken” (2011:67). Även vädret ingår ibland, som i följande svar: ”Första fyndet av Provencesångare Ottenby maj 1983, en resa då vi hade fantastiskt väder med bra vindar och ett enormt nedfall av rariteter på Öland.” (DFU 39404:76) Här nämns vädret som en förklaring till det enorma ”nedfallet” av fåglar. Termen ger en bild av sällsynta fåglar som faller som manna från skyn. Liknande associationer ger Leos beskrivning av en ”drös rariteter” som setts i Nyköpingstrakten.

Den grundläggande triaden i dessa berättelser består alltså av fågelart, plats och tidpunkt. Utöver denna och en del väderbeskrivningar är det många som beskriver vilka som var med och hur man tog sig till platsen. Även om berättelserna i regel inbegriper andra skådare, är de dock formade kring en individuell fågel, oftast en raritet. Den omtalas och omskrivs i bestämd form, till exempel den mindre albatrossen i Johannes berättelse. Som i Leos berättelse får fågeln personifiera en hel art. Leo möter ”Härfågeln, Dudek, den befvädrade fjärilen, den episka, magiska, häftiga, storslagna och alldeles underbara fågelart framför alla andra”. Just denna härfågel kommer Leo förmodligen aldrig mer att träffa, den är och förblir den förste. Betydelsen av förstagångsupplevelsen är genomgående central. Det är ju också ett slags förutsättning för att åka på drag, man drar för att se en fågel man inte tidigare sett.³

Leos berättelse har en klassisk tredelning, där de tre mötena med härfågeln utgör var sin del. Det första mötet är berättelsens centrum; Leos möte med härfågeln. Han skriver: ”Och där är den. Härfågeln, Dudek, den befvädrade fjärilen” osv. Han staplar adjektiv på varandra i ett slags lyckorus över att ha fått se härfågeln. Strax därpå erkänner han att det inte är en

---

³ Exempel på förstagångsupplevelsens betydelse ger Hampus i sitt svar på frågelistan. Han skriver att ett särskilt viktigt tillfälle för honom är hans första drag på cykel ”från Bangatan i Göteborg på cykel till fiskhamnen, på jakt efter vitvingad trut”. Han minns också det ”första orrspelet”, ”första turen till Torslandaviken” och ”den första sjungande sommargyllingen” (DFU 39404:109). I ett annat svar avslutar Ronny sin berättelse med att det var ”det första fyndet i Sverige av denna art” (FDU 39404:54).

kanonobservation, han har inte fått sett den så noga. Men turen står honom bi och en stund senare får han genom sin pappas tubkikare se den gå på en grusväg. Leo skriver att det är ett av hans livs mest magiska ögonblick. När han får se härfågeln en tredje gång är den skydd bakom en trädrida, men det spelar ingen roll. Leo och hans far är nöjda.

Berättelsens tredelning och det första mötet accentueras av att Leo växlar tempus. Det första mötet är beskrivet i presens, de andra två i imperfekt. Det är ganska uppenbart att Leo behärskar genren och att han med hjälp av sagans klassiska tredelning gett den personliga erfarenhetsberättelsen extra dramatisk stuns.

Varför är då mötet med härfågeln så centralt för Leo att han väljer att skriva om det som svar på frågelistan? För att erbjuda möjliga svar på den frågan vill jag i det följande resonera kring centrala teman i berättelser om drag.

PÅ FÅGLARS VILLKOR

Så här berättar en fågelskådande mamma om ett drag på "Piparsnäppan på Kråks skjutfält 21/11 2001":

Ny art för Sverige. Mitt 300de X! Larmet kom sent. Tänkte åka dagen efter om den var kvar. Men jag vågade inte vänta så jag väckte sönerna sent på kvällen. Två av dom ville inte följa med pga skola nästa dag men Nisse, den yngste, var beredd att skolka så vi gav oss iväg. Efter en mil i regn och slask och mörker var jag beredd att vända. Men efter litet kaffe och nåt uppiggande från hälsokostaffären kvicknade jag till. Nisse somnade. Sen var det bara att köra och köra. I gryningen närmade vi oss. Ett stort fält bredde ut sig. På fältet växte en hel skog av enar. Plötsligt rör sig enarna. Märkligt! Vi kör närmare. Det var inga enar. Det var ett hundratal skådare som stod och spanade efter piparsnäppan. Vilken syn! Men var var fågeln? Var den försvunnen? Men så! Som på en given signal rusade alla framåt. Någon försökte lugna ner oss andra. Och efter en stund dök fågeln upp. Inte världens bästa obs men dock. Ny art för Sverige och 300 kryss för mig! Nöjda och belättna och mycket trötta åkte vi hem och sov. (DFU 39404:141)

Mamman berättar vidare om Nisses missnöjda lärare och bedyrar att hon nästa gång tänker be om ledigt. Det visar sig också att det inte var nödvändigt att dra på fågeln (för Nisse att skolka och för mamman att köra hela natten); Den stannade i flera dagar och man kunde se den ordentligt, för "då visade fågeln upp sig jättefint och på s k klappavstånd". "Men det kunde man ju inte veta ett par dagar tidigare!" avslutar mamman sin berättelse.

Ur ett perspektiv är det här en berättelse om hur mamman och Nisse får se den efterlängtrade piparsnäppan, även om det inte är en riktigt bra observation. Ur ett annat perspektiv handlar den inte i första hand om observationen och om piparsnäppan, utan om Nisse, de andra fågelskådarna och om mamman. Mamman trotsar regler, sömnbehov, väder och mörker för att få en glimt av piparsnäppan. Hon är inte ensam; alla enar är andra fågelskådare lika "galna" som henne och hennes yngste son. Berättelsens budskap är att en riktig kryssjägare (med fler än 300 kryss) alltid bör vara beredd på att dra, eftersom skådandet alltid är på fåglarnas villkor. Det går inte att förutse om och hur länge de behagar befinna sig inom syn-, hörselhåll eller till och med på klappavstånd.⁴

---

⁴ I Sverige kan det räcka med att man hört en fågel för att få kryssa den, medan det på andra platser, som i exempelvis Storbritannien, krävs att man sett den.

underkänner Pers upptäckt. De är numerärt överlägsna och Per får inte sin observation godkänd. Det svider motsvarande 48 utropstecken. Berättelsens sensmoral är att numerär överlägsenhet inte motsvaras av kunskapsmässig. Eftersom Per ser fågeln så nära inpå borde de andra också lita på hans obs, de är ju mycket längre ifrån.

Här ser vi att skådare (ibland ofrivilligt) samarbetar när det gäller att bestämma vad det är de ser och därmed om de är berättigade att kryssa en art på sin lista eller inte. I Sverige har Raritetskommitténs (Rk) det huvudsakliga ansvaret för kategorisering av den svenska fågelfaunan enligt Association of European Rarities Committés (AERC) indelning. Raritetskommittén bildades i början på 1970-talet efter brittisk förebild. Syftet var att på ett systematiskt sätt bedöma observationer av ovanliga fåglar i Sverige. Rk har två möten varje år. Innan dessa möten lämnar ledamöterna personliga bedömningar om de raritetsrapporter som har matats in i rapportsystemet Svalan. Enligt Rk:s hemsida behandlas ett hundratal rapporter på varje möte och ett åttiotial av dessa godkänns. De som fått sina rapporter underkända underrättas av Rk med en motivering senast två veckor efter varje möte. Därefter offentliggörs alla bedömningar på Svalan. På sin hemsida påpekar Rk att de med ett underkännande i de allra flesta fall inte menar att rapportören har gjort en felbestämning. Ofta handlar det istället om att Rk inte anser att bestämningen är styrkt i sådan grad att den kan godkännas för officiell publicering. Samtliga fynd (även underkända sådana) publiceras sedan i årsboken *Fågelåret*, ett supplement till *Vår Fågelvärld* (se Friman 2011:72).⁵

För att en rapport skall bli godkänd krävs en bra beskrivning av fågeln.⁶ Rapportören uppmanas att med egna ord beskriva fågeln så utförligt och detaljerat som möjligt och man påpekar att det är mycket viktigt att det framgår hur andra, förväxlingsbara, arter uteslutits. Rapportörens erfarenhet och kännedom om arten spelar roll i bedömningen, skriver man. Därför uppmanas rapportören att utförligt berätta om sina tidigare erfarenheter av arten (när, var, hur många, vilka dräkter etc.). Skisser är ofta värdefulla, och finns foton eller inspelning vill Rk alltid ta del av dessa innan den tar ställning till rapporten. Det underlättar bedömningen, enligt Rk. En fågelskådare bör med andra ord på ett begripligt och tydligt sätt kunna berätta om en fågel hon eller han skådat. Således krävs, förutom kunskap och erfarenhet, även berättar- eller beskrivningsförmåga för att passera Rk:s granskning. Uppenbarligen uppfyllde Per och/eller hans beskrivning av observationen inte Rk:s krav.

I fågelskådarkretsar finns lekmannatermer eller jargong som speglar Rk:s betydelse för verksamheten. Termen soffkryss pekar till exempel på att det finns arter man sett men som inte erkänts som arter och som när de erkänns också blir möjliga att kryssa i efterhand. Likaså finns det så kallade skamkryss, som indikerar arter man bör ha sett, men ännu inte gjort.

Att åka på drag på sällsynta fåglar är ur ett perspektiv att åka snålskjuts på andras kunskap; den som larmar, de som bistår med färdbeskrivningar, utplacerade tubkikare och slutligen med kikarens inställning. Detta framgår tydligt i Leos berättelse, där hans pappa finns med som lärare, det är han som kör bilen, har larmsystem och ställer in tubkikaren. Men Leo får även hjälp av andra skådare på plats. Det första mötet med Dudek sker till exempel genom en annan skådares tubkikare.

---

⁵ *Vår Fågelvärld* är Sveriges ornitologiska förenings huvudtidsskrift och utkommer årligen med sex nummer. Enligt SOF:s hemsida har *Vår Fågelvärld* "en populärvetenskaplig inriktning och handlar om fåglar, fågelskådning och fågelskydd över hela världen".

⁶ Elin Lundquist (2013) har i sin masteruppsats i etnologi undersökt hur fågelskådares seenden skapas i samverkan med olika materialiteter. En sådan materialitet är beskrivningar av arter, i t ex fågelguider eller observationsbeskrivningar (se även Schaffner 2011).

Drömmen för många fågelskådare är att finna en raritet, få möjlighet att larva och därefter ta emot och dirigera de som kommer åkande (Friman 2011:80). Roger liknar att upptäcka en ny art för Sverige, med att spela SM-final i bandy för en bandyspelare (DFU 39556). De kryss man sätter i sin lista efter att upptäckt arten själv kallas ädelkryss. Det är sådana kryss man verkligen minns, menar många. Fredrik skriver stolt i sitt svar på frågelistan att det huvudsakligen är ett fågelskådartillfälle som varit viktigt för honom och det var när han fann ”den Rödkindade sparven i oktober 2011 på Understen”. Han påpekar att den finns utförligt beskriven i många fågeltidskrifter och bifogar sin egen version, skriven i ”bästa skådaranda” (DFU 39404:53). Denna version är detaljerad och sakligt hållen. Kanske är den ur Rk:s perspektiv att betrakta som en föredömlig observationsbeskrivning.

Som framgått råder ett slags spännings- och beroendeförhållande mellan individuella prestationer och samarbete. Ur ett perspektiv är den delade kunskapen en förutsättning för de individuella prestationerna. Att på egen hand utan hjälp av mer erfarna skådare kunna identifiera fåglar är svårt. Ur ett annat perspektiv är de individuella artbestämningarna en förutsättning för Rk:s kunskapande. Utan de många engagerade skådarna som rapporterar in arter de sett, adderas ingen ny kunskap. Detta spänningsförhållande aktualiseras kontinuerligt i fågelskådarkretsar, inte enbart i Rk:s arbete.

ATT SAMARBETA

Enligt Lars Sund är delandet av kunskap i fågelskådarkretsar något nytt. Han skriver att tidigare sysslade var och en med sitt, för om man var en seriös skådare skulle man hitta sina fåglar själv. Han menar att för trettio år sedan bildade fågelskådare klubbar för inbördes beundran där de träffades då och då för att utbyta historier om fåglar de sett sedan sist (2010:146-147). Detta håller Roger med om. Han säger att det är en oerhörd attitydförändring. Nu är folk väldigt hjälpsamma i fält. Han menar att en del av den sociala dimensionen i fågelskådandet är att åka på drag. Det kan vara lika många bilar på ett drag som på en fotbollsmatch, påpekar han (DFU 39556). Alla hjälps åt att identifiera fågeln, låna utrustning av varandra och växelvis ägna sig åt det koncentrerade sökandet (se även Friman 2011).

Även Ralf, som intervjuades 2012, poängterar att fågelskådning är en verksamhet ”där alla är beroende av varandra”. Han tror att det bidrar till att det är en ”socialt positiv verksamhet” (DFU 39410). Detsamma påpekar Bo Melin i Sveriges radio P4. ”Fågelskådare är väldigt trevliga”, säger han. ”Det spelar ingen roll vad man har för jobb, vad man har för inkomst. De är arbetslösa. Det är kvinnor och män. Det är härligt.”

Samtidigt framkommer att det finns en rivalitet när det gäller rariteter, för ”ovanliga fåglar berättar man gärna inte om”, berättar Susanne (LUF M 21938:35, se även Friman 2011:69). Det gör man istället när ett par veckor gått och sannolikheten för att det skapas drag är mindre. Christer menar också att upptäcker man ”en fin art eller en sällsynt art” ska man hålla tyst om det så att man undviker störningar, men ”den allmänna fågelkunskapen” ska man dela med sig av (LUF M 21938:53). Christer använder alltså miljöargument för varför en skådare inte ska berätta för andra om sina upptäckter av ovanliga arter. På så vis avdramatiserar han spänningsförhållandet mellan individuella prestationer och samarbete och tävlandet legitimeras med att det gagnar miljön. Idealet är att upptäcka fåglar på egen hand, inte att dra på dem.

De flesta fågelskådare framhåller att alla skådare är jämlika (inför fåglarna) och att arbete, utbildning och inkomst är oviktigt (se även Moss 2005:4-5). Att fågelskådning, trots den ökade populariteten, främst är en aktivitet för den vita medelklassens medelålders män

underkommuniceras. Istället understryks att det är något alla kan göra och att det handlar om idogt arbete. Som flera fågelskådare uttrycker det, så ”jobbar” man på sina listor (se även Friman 2011:68). Christian Cederroth skriver att han hittar alla fåglar eftersom han ”plöjer diken, nässlor, mällor dagligen från mitten av augusti till november” (Facebook 130626) och Roger påpekar att det är väldigt jobbigt att vara fågelskådare eftersom det kräver långa stunder av koncentration (DFU 39556). En vida spridd historia om Christian Cederroth gör gällande att han ådrog sig förslitningsskador i sin jakt på den svartstrupiga järnsparven 1988 när han i tre dygn trampade runt i hög risvegetation (Friman 2011:63).

I Leos, mammans och Mårtens berättelser om drag skapas en dramaturgisk spänning i växlandet mellan den snabba, men också långtråkiga resan och de koncentrerade känslomässiga mötena, mellan stillhet och febril aktivitet. Den långa väntan och resorna bantas dock ner till korta fraser och de mycket korta mötena ges stor plats. Det är kanske inte förvånande eftersom långa tider av stillastående och koncentration inte är speciellt lämpade för berättande. Troligen är det inte heller stillastående och långa stunder av koncentration som lockar (speciellt unga män) till skådning. Istället är det kanske tävlingsmomentet och det fartfyllda jagande som attraherar (Friman 2011:76). Det kan också vara själva berättandet, eller möjligheterna att skapa berättelser, som motiverar till drag. Avslutningsvis ska jag resonera kring detta.

ATT HA EN HISTORIA

I fågelskådarkretsar är mytbildning viktig, säger Bo Melin i Sveriges radio P4.

Det pratas ju mycket. Det finns ju mycket skrönor. Det har hänt grejor. Fågelskådare emellan. För ibland är det inte så kul, man står där på en udde och det händer ingenting, en timme, två timmar går. Det småregnar och man börjar snacka lite och då ska man ha en historia.

Susanne påpekar att ”man går ju inte omkring dödstyst” under fågelskådningen utan man pratar ”lite lågmält” och diskuterar sig fram till gemensamma artbestämningar (LUF M 21938:37). Men man talar inte enbart om fåglar och gör artbestämningar, man pratar också om andra skådare. David påpekar till exempel i sitt svar på frågelistan att de flesta fågelskådare är ”mer eller mindre kända ryktes- och rapportvägen” (DFU 39404:46). Club 300 har också gett ut Skådarguiden (2002) med bilder på 1280 fågelskådare, eller som de skriver ”Fältbestämning av 1280 nyllen”. Under varje bild står namn och ort, samt personens rapportörskod. Mark Cocker skriver i sin kända bok *Birders: Tales of a Tribe* att de skådare som förekommer mer än andra “in the tribe’s cycle of stories” är de som sett flest fåglar (Cocker 2002:117), eller som upptäckt nya arter. Ett bra sätt att bli en odödlig legend är att väva in anekdoter i sina berättelser om fågelupptäckter, skriver han (Cocker 2002:136). Om Paul Flint, en internationellt känd fågelskådare, skrivs att hans liv ordnats i en serie av legender (Cocker 2002:58, se även Liep 2001).

Att kunna berätta (och underhålla när man väntar på fåglar) är också en uppskattad egenskap. Det står till exempel att läsa om författaren Dick Cannings, en annan internationellt känd fågelskådare, att han personifierar allt du kan önska sig i en fågelskådarkompis; han är skarpögd, energisk, rolig och en spirituellt historieberättare (Baksidestext på Cannings 2007). Att berättande är viktigt märks också på den rika flora av icke-vetenskapliga artiklar och böcker, som är skrivna av fågelskådare. Det är med andra ord viktigt att kunna berätta och

veta vem som är vad. Ett sätt att få veta det är genom berättelser, bland annat berättelser om drag.

Fågelskådare förväntas således ha repertoarer av berättelser som de kan dela med sina skådarvänner när det är lämpligt. Kanske är att ha en historia ibland lika viktigt som att ha rätt utrustning och kunskap. Berättelserna är tillgångar och fungerar som självpresentationer där skådares rykte bland annat är baserat på antal kryss och nya upptäckter, men också på berättelser om dragen på dessa kryss, berättade av och om kryssjägaren. Cocker menar att utbytet av berättelser är avgörande för fågelskådarkretsens överlevnad, eftersom fågelinformation är en viktig aspekt av den muntliga berättartraditionen. Speciellt bra eller viktiga historier sprider sig över hela skådarnätverket (Cocker 2002:95)

När Leo berättar om mötet med härfågeln, mamman om draget på piparsnäppan och Mårten om jakten på den vitvingade lärkan, berättar de också berättelser om sig själva och om den krets av fågelskådare de tillhör eller vill tillhöra. I denna krets är både Mårten och Leo unga, och mamman är kvinna. Det gör att de inte per automatik ingår i gruppen. Ett sätt att erövra tillhörighet är med berättelser om drag. Cocker menar att berättelser om drag är viktig hårdvaluta bland unga skådare, för genom att berätta blir man del av en gemensam fågelskådarhistoria (Cocker 2002:64, 70).

Berättelser om drag är därför inte huvudsakligen berättelser om fåglar utan om fågelskådare. Att åka på drag och berätta om det kan ur ett perspektiv betraktas som ett slags protest mot de äldre mer erfarna kakiklädda fågelskådarna (ornitologerna) och som ett sätt att ta plats inom fågelskådarkretsar på sina egna villkor. Å andra sidan är ju som nämnts fågelskådare beroende av varandra för att kunna åka på drag och kryssa sällsynta arter. Att de äldre erfarna och kunniga ornitologerna är villiga att dela med sig av sin kunskap är därför en förutsättning för att de unga männen och kvinnorna ska kunna åka på drag. I berättelser om drag iscensätts detta spänningsförhållande mellan gammalt och nytt, mellan traditionellt och modernt, mellan ornitologer och kryssjägare.

I berättelserna erövrar skådarna inte bara en plats i gruppen fågelskådare eller i Kryssarsverige, de erövrar även fåglarna. Fåglarna individualiseras och upptäcks, listas och vetenskapliggörs. Skådarna gör fåglarna till sina, till sina upptäckter och upplevelser. Fåglarna omskapas också i och med berättelserna, de blir Dudek, Den vitvingade lärkan och Piparsnäppan. Med berättelserna förvandlas fåglarna från ordinära till rariteter, värda att dra på. En härfågel på Mallorca betraktas som ordinär, som framgår av Leos berättelse betraktas den i Sverige som sällsynt.

Å andra sidan kontrollerar fåglarna skådarna och gäckar deras nyfikenhet; de utmanar och överskrider gränser och får på så vis även skådarna att göra det. Fåglarna leder skådarnas rörelser till platser och rum där möten mellan människa och fågel, mellan kryssjägare och raritet kan ske. I berättelser om drag fungerar skildringarna av dessa möten, och platserna där de sker, som sätt för skådarna dels att beskriva sig själva och sina erövringar och som sätt för dem att göra sig själva till delar av en fågelskådargemenskap.

Sammanfattningsvis är berättelser om drag betydelsefulla redskap för skådarna, dels när det gäller att presentera sig själva och sina prestationer, dels när det gäller att skapa sig en plats i fågelskådargemenskapen. Samtidigt är berättelser om drag muntlig och skriftlig underhållning, där fågelskådare och fåglar tänjer på gränser för det tillåtna, anständiga och möjliga, där tas rekord i kryss och i bilkörning, där växlar känslor och landskap och där omskapas kakiklädda stillasittande fågelskådare till fartfyllda risktagande kryssjägare och ordinära fåglar blir till rariteter, värda att dra på.

REFERENSER

- Allen, Barbara 1990 (1989). Personal Experience Narratives: Use and Meaning in Interaction. I *Folk Groups and Folklore Genres: A Reader*. Elliot Oring (ed.). Logan Utah: Utah State University Press.
- Cannings, Richard 2007. *An Enchantment of Birds: Memories from a Birder's Life*. Vancouver: Greystone Books.
- Cocker, Mark 2002 (2001). *Birders: Tales of a tribe*. London: Vintage.
- Dagens Nyheter* (DN), 8 juli 2011.
- Damernas Värld* nr 5, mars 2013
- Friman, Christopher 2011. Att jaga i flock. *Filter* nr 19, april och maj.
- Ganetz, Hillevi 2012. *Naturlikt: Människor, djur och växter i SVT:s naturmagasin*. Stockholm: Gidlunds förlag.
- Hemslöjd* nr 4, 2011.
- Liep, John 2001. Airborne Kula: The Appropriation of Birds by Danish Ornithologists. *Antropology Today*, vol 17, nr 5.
- Lundquist, Elin 2013. Artbestämmarna: En studie av hur seenden formas i fågelskådning. Masteruppsats i etnologi vid Institutionen för etnologi, religionshistoria, Stockholms universitet.
- Moss, Stephen 2005 (2004). *A bird in the bush: A social history of birdwatching*. London: Aurum Press.
- Nylund Skog, Susanne 2003 (2002). *Ambivalenta upplevelser & mångtydiga berättelser: En etnologisk studie av barnafödande*. Stockholms universitet: Etnologiska institutionen (Diss). Stockholm: Joskmedia.
- Road Runner* nr 3, september 2007.
- Schaffner, Spencer 2011. *Binocular Vision: The Politics of Representation in Birdwatching Field Guides*. Amherst and Boston: University of Massachusetts Press.
- Skådarguiden: Fältbestämning av 1280 nyllen* 2002. Ett samprojekt mellan Club 300, Hans Bister och Tommy Eriksson.
- Stahl, Sandra Dolby 1989. *Literary Folkloristics and the Personal Narrative*. Bloomington and Indianapolis: Indiana University Press.
- Sund, Lars 2010. *En morgontrött fågelskådares bekännelser. Dagboksblad maj – december*. Borgå: Söderströms.
- Svenska Dagbladet* (SvD), 1 och 14 april 2012.
- Sveriges radio P4*, 29 juli 2011. Intervju med Bo Melin, Mannheimer & Tengby.
- Uppsala Nya Tidning* (UNT), 12 januari och 15 april 2012.

Arkiv

- Dialekt- och folkminnesarkivet i Uppsala:
- Referat av intervju med Cecilia, DFU 39409 (Bd 9406), 2011.
- Referat av intervju med Ralf, DFU 39410 (Bd 9420), 2011.
- Referat av intervju med Kersti, DFU 39412 (Bd 9407), 2011.
- Referat av intervju med Roger, DFU 39556 (Bd 10082), 2013.
- Svar på frågelista M 281 Om fågelskådning, DFU 39404:1-167.
- Folklivsarkivet i Lund:
- Referat av intervju med Christer LUF M 21938:50-57, 1994.
- Referat av intervju med Susanne LUF M 21938:31-40, 1994.

Internet

- Club 300 <http://www.club300.se/>
- Facebook <https://www.facebook.com/>
- Rapphönan <http://www.sofnet.org/rapphonan>
- Raritetskommittén <http://www.sofnet.org/rk>
- Sveriges ornitologiska förening <http://www.sofnet.org/>